EUROPOS
KOMISIJA

Briuselis, 2024 02 21
COM(2024) 82 final

KOMISIJOS KOMUNIKATAS EUROPOS PARLAMENTUI, TARYBAI, EUROPOS EKONOMIKOS IR SOCIALINIŲ REIKALŲ KOMITETUI IR REGIONŲ KOMITETUI KOMISIJOS KOMUNIKATAS EUROPOS PARLAMENTUI, TARYBAI, EUROPOS EKONOMIKOS IR SOCIALINIŲ REIKALŲ KOMITETUI IR REGIONŲ KOMITETUI

ES stiprinimas plataus užmojo reformomis ir investicijomis

{SWD(2024) 70 final}

KOMISIJOS KOMUNIKATAS EUROPOS PARLAMENTUI, TARYBAI, EUROPOS EKONOMIKOS IR SOCIALINIŲ REIKALŲ KOMITETUI IR REGIONŲ KOMITETUI KOMISIJOS KOMUNIKATAS EUROPOS PARLAMENTUI, TARYBAI, EUROPOS EKONOMIKOS IR SOCIALINIŲ REIKALŲ KOMITETUI IR REGIONŲ KOMITETUI

ES stiprinimas plataus užmojo reformomis ir investicijomis

Šis komunikatas skelbiamas įpusėjus Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo priemonės (EGADP) įgyvendinimui. EGADP sukurta 2021 m. vasario mėn. reaguojant į COVID-19 pandemijos ekonominius ir socialinius padarinius ir yra pagrindinis ES ekonomikos gaivinimo priemonės „NextGenerationEU“ (NGEU) elementas. Iki 2026 m. pabaigos galiosiančios EGADP mastas ir užmojai neturi precedento. Jos tikslas dvejopas – padėti valstybėms narėms atsigauti ir sustiprėti po pražūtingo ekonominio ir socialinio pandemijos poveikio, taip pat didinti ES atsparumą ir užtikrinti, kad mūsų ekonomika ir visuomenė būtų pasirengusi ateičiai, visų pirma remiant žaliąją ir skaitmeninę pertvarką. EGADP yra pirmoji didelė ES veiklos rezultatais grindžiama finansavimo programa, pagal kurią lėšos valstybėms narėms skiriamos atsižvelgiant į pažangą, padarytą plataus užmojo reformomis ir investicijomis, nurodytomis jų nacionaliniuose ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planuose. Šios reformos ir investicijos turi atitikti EGADP reglamente nustatytus ES prioritetus ir jomis turi būti sprendžiami per Europos ekonominės ir užimtumo politikos koordinavimo semestrą nustatyti nacionaliniai uždaviniai pagal konkrečiai šaliai skirtas rekomendacijas (KŠSR).

Trejus metus nuo EGADP reglamento įsigaliojimo valstybės narės strategiškai naudojosi EGADP, kad darytų pažangą įgyvendindamos savo reformų ir investicijų darbotvarkes ir spręsdamos tiek ilgalaikius, tiek naujus uždavinius. Jau išmokėta 225 mlrd. EUR ir maždaug 75 proc. tarpinių reikšmių ir siektinų reikšmių, kurias planuota pasiekti iki 2023 m. pabaigos, Komisijos vertinimu yra patenkinamai pasiektos arba valstybės narės pranešė jas visiškai pasiekusios. Be to, įgyvendindamos savo ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planus, valstybės narės padarė didelę pažangą taikydamos per Europos semestrą pateiktas KŠSR.

EGADP veiksmingai remiamas ES ekonomikos atsigavimas. Apskaičiuota, kad maždaug pusę ES 2019–2025 m. numatomo viešųjų investicijų padidėjimo lems investicijos, finansuojamos iš ES biudžeto, visų pirma EGADP[1]. Komisijos modeliavimas[2] rodo, kad dėl

---

[1] Žr. 2023 m. rudens Europos ekonominę prognozę, paskelbtą adresu: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-forecast-and-surveys/economic-forecasts/autumn-2023-economic-forecast-modest-recovery-ahead-after-challenging-year_en.

EGADP drauge su sanglaudos politikos fondais yra pagrindinis investicijų finansavimo iš ES biudžeto šaltinis.

[2] QUEST yra visuotinis makroekonominis modelis, kurį Ekonomikos ir finansų reikalų generalinis direktoratas (ECFIN GD) naudoja makroekonominės politikos analizei ir tyrimams, žr. https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-research-and-databases/economic-research/macroeconomic-models/quest-macroeconomic-model_en. Daugiau informacijos apie QUEST rezultatus, susijusius su EGADP makroekonominiu poveikiu, pateikta Komisijos tarnybų darbiniame dokumente dėl EGADP laikotarpio vidurio vertinimo.

NGEU[3] ES realusis BVP 2026 m. gali būti iki 1,4 proc. didesnis, nei būtų pagal scenarijų be NGEU. Modeliavimas taip pat rodo, kad trumpuoju laikotarpiu labai padidės ES užimtumas (padidėjimas gali siekti iki 0,8 proc.). Vidutinės trukmės laikotarpiu taip pat prognozuojamas nuolat didėjantis realusis darbo užmokestis – tą lems potencialus našumo didėjimas dėl valstybių narių vykdomų investicijų. Prognozuojama, kad nuo ketvirtadalio iki trečdalio viso numatomo EGADP poveikio BVP pasireikš dėl teigiamo šalutinio valstybių narių tarpusavio poveikio, kurį lems tai, kad investicijos visose valstybėse narėse įgyvendinamos vienu metu.

EGADP pasirodė esanti lanksti priemonė, kuri padeda valstybėms narėms tvarkytis su naujais iššūkiais ir aplinkybėmis. Neišprovokuota Rusijos agresija prieš Ukrainą sukėlė neįsivaizduojamų sunkumų Ukrainoje ir lėmė pasaulinės energijos rinkos ir tiekimo grandinės sutrikimus. Iki kelis dešimtmečius neregėtų aukštumų pakilusios energijos ir vartojimo prekių kainos sukėlė daugelį namų ūkių visoje Europoje palietusią pragyvenimo išlaidų krizę, kuri labiausiai paveikė pažeidžiamus namų ūkius. Šiomis aplinkybėmis valstybės narės galėjo prašyti pakeisti esamus ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planus, kad būtų atsižvelgta į naujas objektyvias aplinkybes, pavyzdžiui, didelę infliaciją ir tiekimo grandinės sutrikimus. Be to, pagal planą „REPowerEU“ valstybės narės galėjo pasinaudoti papildomais ištekliais, kad įtrauktų skyrius „REPowerEU“ ir skatintų reformas bei investicijas, kuriomis įvairinamas ES energijos tiekimas, spartinama žalioji pertvarka ir remiami pažeidžiami namų ūkiai.

Įpusėjus šios unikalios ir ribotos trukmės priemonės galiojimui Komisija skelbia jos laikotarpio vidurio vertinimą. Laikantis EGADP reglamento reikalavimų, laikotarpio vidurio vertinime, remiantis šiuo metu turimais duomenimis, vertinama, kokia apimtimi EGADP pavyko pasiekti joje nustatytus tikslus. Tai daroma pagal penkis vertinimo kriterijus: veiksmingumą, efektyvumą, aktualumą, nuoseklumą ir Europos pridėtinę vertę. Prie šio komunikato pridedamame Komisijos tarnybų darbiniame dokumente pateikiama išsamesnės informacijos apie Komisijos atliktą laikotarpio vidurio vertinimą. Vertinimas grindžiamas įvairiais šaltiniais, be kita ko, tuo pačiu metu išorės rangovų konsorciumo atliktu nepriklausomu tyrimu ir plataus masto konsultacijomis[4].

Šiame komunikate pateikiamos pagrindinės laikotarpio vidurio vertinimo įžvalgos ir apžvelgiamas EGADP įgyvendinimas. 1 skirsnyje vertinama įgyvendinant EGADP iki šiol padaryta pažanga, daugiausia dėmesio skiriant konkretiems vietoje pasiektiems rezultatams. 2 skirsnyje apžvelgiama, kas buvo gerai ir ką būtų galima patobulinti, ir įvardijama pagrindinė iki šiol įgyta patirtis. 3 skirsnyje apibendrinami ir išdėstomi tolesni veiksmai.

---

[3] Bendras NGEU biudžetas yra 806,9 mlrd. EUR (2021 m. kainomis), iš kurių 723,8 mlrd. EUR skirta EGADP (dotacijų ir paskolų pavidalu). Kiti NGEU paramos gavėjai yra „REACT-EU“ (pagal ją 2014–2020 m. sanglaudos politikos programoms skirta 50,6 mlrd. EUR, Teisingos pertvarkos fondas (10,9 mlrd. EUR), Kaimo plėtros fondas (8,1 mlrd. EUR), „InvestEU“ (6,1 mlrd. EUR), programa „Europos horizontas“ (5,4 mlrd. EUR) ir „rescEU“ (2 mlrd. EUR).

[4] Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo priemonė (2020–2024 m.). Laikotarpio vidurio vertinimas (europa.eu).

1. **Įgyvendinant EGADP padaryta akivaizdi pažanga**

1.1. Įgyvendinant priemonę pasiekta apčiuopiamų rezultatų valstybėse narėse

Valstybės narės įgyvendina į savo ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planus įtrauktas reformas ir investicijas. Komisija įvertino, kad jau iki 2023 m. pabaigos patenkinamai pasiekta daugiau kaip 1150 tarpinių ir siektinų reikšmių[5]. Pasiekus šias tarpines ir siektinas reikšmes užtikrinti konkretūs rezultatai vietoje, o tai aiškiai rodo, kad EGADP iš tiesų keičia padėtį visoje ES. Tai iliustruojama 1 langelyje pateikiant pavyzdžių apie investicijas ir reformas, kuriomis padaryta apčiuopiama pažanga vietoje, pavyzdžiui, agresyvaus mokesčių planavimo, vienodų galimybių gauti išsilavinimą, socialinės įtraukties ir paramos tvariam judumui ir transportui srityse.

1 langelis. EGADP padeda užtikrinti apčiuopiamus rezultatus vietoje

Kipras suintensyvino pastangas spręsti agresyvaus mokesčių planavimo problemą. *Siekdamas užtikrinti, kad tarptautinių įmonių mokėjimai neliktų ES neapmokestinti, Kipras priėmė reformą, kuria nustatomas išskaičiuojamasis mokestis mokėjimams į užsienio nebendradarbiaujančius jurisdikciją turinčius subjektus. Tai svarbus žingsnis, sudarysiantis sąlygas būsimiems veiksmams šiuo klausimu.*

Bulgarija ėmėsi priemonių, kad pagerintų savo minimalių pajamų sistemos adekvatumą ir aprėptį. *Priimdama teisės aktų pakeitimus, Bulgarija nustatė, kad nuo 2022 m. iki 2024 m. laipsniškai padidins visiems galimiems minimaliųjų pajamų sistemos dalyviams taikomas pajamų ribas. Tai svarbus žingsnis sprendžiant ilgalaikes socialines problemas šalyje.*

Austrija pradėjo taikyti schemą „KlimaTicket“, dėl kurios klimatui nekenkiantis judumas tampa lengvas ir įperkamas. *Ja įvedama bendra fiksuotos kainos kortelė, kuria visoje Austrijoje užtikrinamas beveik neribotas viešasis transportas, o studentams, vyresnio amžiaus žmonėms, neįgaliesiems ir šeimoms teikiamos nuolaidos. Nuo 2021 m. spalio mėn., kada ji pradėjo veikti, tokią klimato kortelę jau įsigijo daugiau kaip 260 000 austrų.*

Lietuva priėmė pažangos programą „Tūkstantmečio mokyklos“, pagal kurią reorganizuojama ir gerinama mokyklų infrastruktūra ir užtikrinamos vienodos galimybės Lietuvos vaikams gauti išsilavinimą. *Programa siekiama užtikrinti, kad visi vaikai, nepriklausomai nuo jų kilmės, galėtų lankyti kokybiškas mokyklas. Tai labai svarbu, nes Lietuvoje dideli miesto ir kaimo vietovių skirtumai ir ES vidurkį viršijantis socialinis bei ekonominis švietimo rezultatų atotrūkis. Programą įgyvendins ne mažiau kaip 80 proc. Lietuvos savivaldybių ir iki 2026 m. birželio mėn. pabaigos bus paremta 150 mokyklų.*

[5] Kai valstybės narės pateikia mokėjimo prašymus, Komisija įvertina pateiktus įrodymus ir nustato, ar įvykdyti Tarybos įgyvendinimo sprendimo priede nustatyti atitinkamų tarpinių ir siektinų reikšmių reikalavimai. Tai būtina lėšų išmokėjimo sąlyga.

Atsižvelgiant į padarytą pažangą ir pasiektus rezultatus, ES šalių ekonomikai remti buvo išmokėta 225 mlrd. EUR. Išmokėta beveik 67 mlrd. EUR išankstinio finansavimo forma – tai padėjo sušvelninti trumpalaikį krizės poveikį valstybių narių biudžetams ir paskatinti įgyvendinimą[6]. Be to, 157,2 mlrd. EUR suma išmokėta tinkamai pasiekus tarpines ir siektinas reikšmes ir tai patvirtina pažangą, padarytą vykdant reformas ir investicijas vietoje. Didelė šių mokėtų lėšų dalis yra susijusi su pažanga, padaryta įgyvendinant reformas, kurios buvo sąmoningai sutelktos laikotarpio pradžioje, kad būtų sudarytos sąlygos sėkmingoms investicijoms antroje EGADP įgyvendinimo laikotarpio pusėje.

Maždaug 75 proc. tarpinių reikšmių ir siektinų reikšmių, kurias planuota pasiekti iki 2023 m. pabaigos, Komisijos vertinimu yra pasiektos arba valstybės narės pranešė jas visiškai pasiekusios[7]. Net ir tos valstybės narės, kurios iki šiol nepateikė mokėjimo prašymų ir negavo lėšų pagal EGADP, jau padarė pažangą įgyvendindamos savo ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planuose nustatytas reformas ir investicijas.

1.2. Visi planai peržiūrėti siekiant kuo labiau padidinti EGADP poveikį kintančiomis aplinkybėmis

2023 m. valstybės narės daugiausia dėmesio skyrė savo ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planų pritaikymui naujiems uždaviniams spręsti, kartu juos toliau įgyvendindamos. Dėl neišprovokuoto Rusijos agresijos karo prieš Ukrainą sukeltų padidėjusių energijos kainų, didelės infliacijos ir tiekimo grandinės sutrikimų, o kai kuriais atvejais dėl gaivalinių nelaimių valstybėms narėms buvo sudėtinga pagal savo ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planus įgyvendinti tam tikras reformas ir investicijas. Komisija rėmė valstybių narių[8] pastangas sušvelninti šiuos išorės suvaržymus ir peržiūrėti atitinkamas jų ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planuose numatytas priemones, pasinaudojant EGADP reglamente įtvirtintu lankstumu. Peržiūros taip pat suteikė galimybę atnaujinti ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planus atsižvelgiant į persvarstytus finansinius asignavimus valstybėms narėms[9] ir pasinaudoti likusia pagal EGADP prieinama paskolos parama[10].

Peržiūrėjus planus užtikrinta, kad ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planai išliktų plataus užmojo ir atitiktų paskirtį. Visi ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planai buvo atnaujinti 2023 m., ypatingą dėmesį skiriant ne tik priemonių kokybei, bet ir jų brandos laipsniui ir įgyvendinimo laikotarpiui, atsižvelgiant į ribotos trukmės EGADP pobūdį. Įsipareigojimai, kurių nebebuvo galima pasiekti dėl objektyvių aplinkybių, buvo pakoreguoti ir daugeliu atvejų pakeisti tinkamesnėmis alternatyvomis, kartu nekeičiant pradinio ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo plano užmojo. Plati EGADP taikymo sritis

---

6 Iš 67 mlrd. EUR išankstinio finansavimo 10,4 mlrd. EUR išmokėta 2023 m. pabaigoje ir 2024 m. pradžioje, patvirtinus skyrius „REPowerEU“

7 Duomenis apie pasiektas tarpines ir siektinas reikšmes pačios valstybės narės teikia kas pusmetį teikiamose ataskaitose.

8 Gairės dėl ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planų „REPowerEU“ kontekste. Europos Komisija (europa.eu).

9 Pagal EGADP reglamento 11 straipsnio 2 dalį didžiausias finansinis įnašas kiekvienos valstybės narės negrąžintinai finansinei paramai 2022 m. birželio mėn. buvo atnaujintas remiantis Eurostato galutiniais duomenimis apie realiojo BVP augimo pokytį 2020 m. ir bendrą realiojo BVP pokytį 2020–2021 m.

10 EGADP reglamento 14 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valstybės narės gali prašyti (papildomos) paskolos paramos iki 2023 m. rugpjūčio 31 d. Iš bendro 385,8 mlrd. EUR paketo, numatyto paskolos paramai pagal EGADP, iki 2023 m. pabaigos įsipareigota skirti beveik 291 mlrd. EUR.

suteikė valstybėms narėms reikiamo lankstumo paskirstyti išteklius atsižvelgiant į jų kintančius prioritetus, laikantis EGADP tikslų. 2 langelyje pateikta pavyzdžių, kaip peržiūromis padidintas EGADP poveikis tokiose srityse kaip nelaimių prevencija, viešųjų paslaugų kokybė arba finansinės priemonės MVĮ remti.

Peržiūrėjus planus ES parama valstybėms narėms gerokai išaugo. 2023 m. ES šalių ekonomikai suteikta beveik 150 mlrd. EUR finansinė parama – tiek kaip papildomos dotacijos skyriams „REPowerEU“, tiek 125,5 mlrd. EUR paskolų forma. Aukštas naudojimosi paskolos parama lygis rodo, kad EGADP išlieka patrauklia ES ekonomikos rėmimo ir pertvarkymo siekiant ją pritaikyti ateities poreikiams, priemone. Pagal EGADP ES ekonomikai iš viso bus skirta 650 mlrd. EUR finansinė parama (su sąlyga, kad bus pasiektos visos tarpinės ir siektinos reikšmės)[11].

2 langelis. Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planai peržiūrėti siekiant kuo labiau padidinti jų poveikį kintančiomis aplinkybėmis

Slovėnija paprašė papildomos paskolos paramos, kuria siekiama šalinti pražūtingus 2023 m. rugpjūčio mėn. šalyje kilusių potvynių padarinius. *Papildomomis paskolomis bus padidinta parama Slovėnijos atsparumui klimato kaitos poveikiui didinti ir žaliajai pertvarkai skatinti, pavyzdžiui, investuojant į tvarią pastatų renovaciją ir dviejų regioninių geležinkelio linijų, kurias paveikė potvyniai ir audros, rekonstrukciją.*

Italija ėmėsi tikslinių veiksmų, kad sustiprintų priemones, kuriomis siekiama sumažinti neišnagrinėtų bylų skaičių civilinės teisenos sistemoje. *Jie apima priemones, kuriomis siekiama stiprinti teismų tarnybą ir sukurti paskatų sistemas teismams, kad būtų pasiekti jų tikslai, t. y. sumažinti neišnagrinėtų bylų skaičių. Pagrindinis tikslas – sukurti verslui palankesnę aplinką, pritraukti daugiau investicijų ir skatinti augimą.*

Kroatija papildoma paskolos parama pasinaudojo siekdama spręsti didelės infliacijos poveikio jos viešojo vandens tiekimo tinklo projektui klausimą. *Dėl padidėjusių statybos kainų nebuvo įmanoma pasiekti dalies siektinos reikšmės, susijusios su tam tikru nutiesto arba rekonstruoto viešojo vandens tiekimo tinklo kilometrų skaičiumi. Tačiau Kroatija nusprendė prašyti papildomos paskolos paramos ne tik padidėjusioms statybos sąnaudoms padengti, bet net ir padidinti priemonės užmojį. Peržiūrėtame ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo plane galutinė siektina reikšmė dabar padidinta nuo 956 iki 1 087 km nutiesto arba rekonstruoto viešojo vandens tiekimo tinklo. Dėl to dar daugiau piliečių galės pasinaudoti geresne prieiga prie tiekiamo vandens.*

Ispanija įtraukė finansines priemones, kuriomis siekiama gerinti MVĮ galimybes gauti finansavimą. *Atsižvelgdama į tai, kad MVĮ atlieka svarbų vaidmenį Ispanijos ekonominėje aplinkoje, Ispanija paprašė papildomų paskolų, kad pagerintų MVĮ, visų pirma žaliajame ir skaitmeniniame sektoriuose veikiančių MVĮ, galimybes patekti į kapitalo rinkas ir skatintų privačias investicijas.*

[11] Iki 2023 m. pabaigos (terminas, iki kurio turi būti įsipareigota skirti su NGEU susijusias EGADP lėšas) įsipareigota skirti beveik 650 mlrd. EUR finansinės paramos ES ekonomikai. Tai sudaro 357 mlrd. EUR dotacijų ir 291 mlrd. EUR paskolų.

1.3. Planas „REPowerEU“ dar labiau spartins žaliąją pertvarką

EGADP padeda spartinti ES žaliąją pertvarką. EGADP reglamente reikalaujama, kad visuose ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planuose bent 37 proc. visų asignavimų būtų skiriama priemonėms, kuriomis remiama žalioji pertvarka. Visos valstybės narės viršijo šį tikslą (vidutiniškai 40 proc.), o kai kurios valstybės narės daugiau kaip 50 proc. viso savo plano skiria klimato srities tikslams. Apskaičiuota, kad iš viso klimato srities išlaidos sudaro apie 275 mlrd. EUR. Be to, visos EGADP remiamos priemonės turi atitikti reikšmingos žalos nedarymo principą, taigi, EGADP yra pirmoji ES priemonė, kurioje šis principas taikomas kaip bendras horizontaliojo tinkamumo kriterijus. Be to, EGADP kartu su „Europos socialiniu fondu +“ ir Teisingos pertvarkos fondu remia užimtumo ir socialinę politiką, padedančią užtikrinti, kad žalioji pertvarka būtų sąžininga.

Planas „REPowerEU“ dar labiau padeda taupyti energiją, spartinti švarios energijos gamybą ir įvairinti ES energijos tiekimą. 2023 m. kovo mėn. įsigaliojo iš dalies pakeistas EGADP reglamentas, kuriame reikalaujama, kad valstybės narės į savo ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planus įtrauktų skyrius „REPowerEU“. Nuo to laiko patvirtinti 23 skyriai „REPowerEU“[12]. Jie apima reformas ir investicijas, kurios padės taupyti energiją, prisidės prie atsinaujinančiųjų išteklių energijos gamybos ir mažins mūsų priklausomybę nuo Rusijos iškastinio kuro sukuriant atsparesnius energetikos tinklus.

Pagal skyrius „REPowerEU“ žaliajai pertvarkai spartinti bus skirta dar 60 mlrd. EUR. Naujai prašomos paskolos skyriams „REPowerEU“ sudaro 40 mlrd. EUR šios sumos, o papildomos dotacijos „REPowerEU“ priemonėms iš apyvartinių taršos leidimų prekybos sistemos ir prisitaikymo prie „Brexit’o“ rezervo sudaro likusią dalį. Skyriuose „REPowerEU“ nurodytos reformos ir investicijos papildo ir spartina į ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planus jau įtrauktas reformas ir investicijas. 3 langelyje pateikta pavyzdžių, kaip skyriai „REPowerEU“ spartina žaliąją pertvarką. „REPowerEU“ priemonėmis bus pritraukta didelių investicijų, kuriomis siekiama, pavyzdžiui: diegti atsinaujinančiųjų išteklių energijos pajėgumus, įskaitant neseniai brandą pasiekusias technologijas, pvz., jūros vėjo energijos; įrengti elektros energijos kaupimo pajėgumus; mažinti šildymo sistemų priklausomybę nuo iškastinio kuro; plėtoti vandenilio gamybos pajėgumus ir remti energijos nepritekliaus mažinimo priemones. Be to, valstybės narės į savo skyrius „REPowerEU“ įtraukė plataus užmojo reformas, kuriomis, pavyzdžiui, siekiama supaprastinti administracines procedūras ir palengvinti atsinaujinančiųjų energijos išteklių diegimą, arba ugdyti žaliuosius įgūdžius, kurie turėtų palengvinti pertvarką darbuotojams ir MVĮ.

„REPowerEU“ taip pat skatins siekti Žaliojo kurso pramonės plano[13] tikslų ir sudarys palankesnes sąlygas ES pramonės konkurencingumui didinti ir poveikio klimatui neutralizavimo technologijų pramonės gamybos pajėgumams didinti. Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planai, įskaitant jų naujus skyrius „REPowerEU“, gali ir turėtų būti naudojami švarių technologijų gamybai remti. Investicijų ar reformų, tiesiogiai susijusių su poveikio klimatui neutralizavimo pramone, pavyzdžių yra Ispanijoje, Kroatijoje, Italijoje, Lenkijoje ir Portugalijoje. Paramos pramonės priklausomybės nuo iškastinio kuro

[12] Likusios keturios valstybės narės (Airija, Bulgarija, Liuksemburgas ir Vokietija) skyriaus „REPowerEU“ Komisijai dar nepateikė.

[13] Komunikatas „Žaliojo kurso pramonės planas poveikio klimatui neutralizavimo amžiui“, |Europos Komisija (europa.eu).

mažinimui pavyzdžių galima rasti Belgijoje, Vokietijoje, Graikijoje, Prancūzijoje, Vengrijoje, Italijoje, Portugalijoje ir Slovėnijoje. Apskritai 68 mlrd. EUR pagal EGADP bus skirta

švarioms technologijoms, švariai energijai ir Europos pramonės priklausomybės nuo iškastinio kuro mažinimui remti.

3 langelis. Planas „REPowerEU“ spartina žaliąją pertvarką

Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planuose unikaliai derinamos reformos bei investicijos ir jie labai padeda mažinti Europos elektros energijos sistemos priklausomybę nuo iškastinio kuro. Atsižvelgiant į ES tikslą iki 2050 m. neutralizuoti poveikį klimatui ir į tarpinį tikslą iki 2030 m. bent 55 proc. sumažinti išmetamą ŠESD kiekį, taip pat į vykstantį dialogą dėl 2040 m. mažinimo tikslo nustatymo (žr. naujausią Komisijos komunikatą dėl 2040 m. klimato politikos tikslo, COM (2024)63), mažinant elektros energijos rinkų priklausomybę nuo iškastinio kuro bus būtina ne tik pereiti prie atsinaujinančiųjų energijos išteklių technologijų, bet ir sukurti reikiamą infrastruktūrą, kad būtų užtikrintas energetinis saugumas ir įperkamumas visiems piliečiams. Šiuo tikslu valstybės narės į savo skyrius „REPowerEU“ įtraukė papildomų priemonių:

mažinti priklausomybę nuo iškastinio kuro ir užtikrinti, kad energijos rinkos būtų grindžiamos atsinaujinančiaisiais energijos ištekliais. Valstybės narės spartina atsinaujinančiųjų energijos išteklių naudojimą ir masiškai juos naudoja

- ***Čekija*** *pradėjo plataus masto reformas, kuriomis bus panaikinti leidimų išdavimo reikalavimai 50 kW galios neviršijantiems atsinaujinančiųjų išteklių energijos įrenginiams, sutrumpinti leidimų išdavimo procesai ir sukurta skaitmeninė vieno langelio sistema, padėsianti pareiškėjams vykdyti leidimų išdavimo procedūras.*
- ***Belgija*** *sukurs „energetinę salą“ Belgijai priklausančioje Šiaurės jūros dalyje; ji leis prie sausumos elektros tinklo prijungti bent 3,15 GW ateityje pagaminsimos jūros vėjo energijos;*

užtikrinti energijos tiekimo saugumą ir energijos įperkamumą. Valstybės narės užtikrina energijos tinklų saugumą gerindamos infrastruktūrą ir šalindamos kliūtis

- ***Slovakija*** *modernizuos 250 km perdavimo linijų, taip sustiprindama prekybą elektros energija su kaimyninėmis valstybėmis narėmis ir optimizuodama iš atsinaujinančiųjų išteklių pagamintos elektros energijos naudojimą.*
- ***Latvija*** *padidins energijos tiekimo saugumą ir stabilumą, kad paspartintų tarpvalstybinį projektą, kurį šiuo metu įgyvendina Latvija, Lietuva, Estija ir Lenkija ir kuriuo siekiama užtikrinti Baltijos valstybių elektros tinklų sinchronizavimą su žemyninės Europos tinklu;*

didinti ES pramonės konkurencingumą. Valstybės narės didina poveikio klimatui neutralizavimo technologijų gamybos pajėgumus

Portugalija*, siekdama padidinti Portugalijos pramonės konkurencingumą, rems investicijas į poveikio klimatui neutralizavimo technologijų gamybos projektus. Iš viso atskiroms įmonėms ar projektams skiriama 50 mln. EUR, siekiant remti investicijas į su Poveikio klimatui neutralizavimo pramonės aktu derančias technologijas, kaip antai saulės fotovoltinės energijos, sausumos ir jūros vėjo energijos, baterijų ir saugyklų.*

1.4. Numatoma, kad įgyvendinimas ir išmokėjimai ateityje paspartės

2023 m. pirmąjį pusmetį lėšų pagal EGADP išmokėta mažiau, tačiau pastaraisiais mėnesiais išmokų vėl padaugėjo. Didžiąją 2023 m. dalį valstybės narės daugiausia dėmesio skyrė savo ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planų peržiūrai ir skyrių „REPowerEU“ įtraukimui, visų pirma atsižvelgdamos į pirmiau minėtus išorės pokyčius, dėl kurių mokėjimo prašymų teikimas sulėtėjo. Pasistūmėjus ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planų peržiūroms, mokėjimo prašymų teikimo tempas 2023 m. antrąjį pusmetį gerokai paspartėjo. Konkrečiai, 2023 m. gegužės–gruodžio mėn. buvo pateikti 26 mokėjimo prašymai ir išmokėta 60,9 mlrd. EUR. Didžioji dalis šių lėšų buvo išmokėta paskutinįjį 2023 m. ketvirtį. Iki 2023 m. pabaigos aštuonios valstybės narės jau buvo gavusios daugiau kaip 40 proc. joms skirtų dotacijų ir iš viso buvo išmokėta daugiau kaip 34 proc. viso EGADP paketo.

Tikimasi, kad ši teigiama dinamika tęsis ir per antrąją EGADP gyvavimo ciklo pusę, kuomet įgyvendinimo tempas turėtų būti spartesnis. 2023 m. pabaigoje gavusi 18 mokėjimo prašymų Komisija šiuo metu vertina daugiau kaip 650 tarpinių ir siektinų reikšmių. Jei šios tarpinės ir siektinos reikšmės būtų įvertintos kaip patenkinamai pasiektos, būtų išmokėta dar 41 mlrd. EUR, taigi iki 2024 m. birželio mėn. visos išmokos sudarytų daugiau kaip 40 proc. EGADP paketo. Tikimasi, kad ši tendencija tęsis ir antrąjį pusmetį. Apskritai, remdamasi valstybių narių pateikta informacija, pagal dabartinius planus, Komisija tikisi šiais metais gauti daugiau kaip 20 papildomų mokėjimo prašymų, pagal kuriuos 2024 m. atitinkamai būtų išmokėta daugiau kaip 100 mlrd. EUR.

Atsižvelgiant į tai, kad EGADP galios iki 2026 m., valstybės narės turėtų paspartinti įgyvendinimą. Turi būti paspartintas visų į planus įtrauktų reformų ir investicijų įgyvendinimas. Toks paspartinimas yra įmanomas dėl 2023 m. įvykdytos planų peržiūros.

2. EGADP padėjo atsigauti ekonomikai ir inovacijas padarė vienu iš ES išlaidų aspektu

2.1. EGADP veiksmingai remia ES ekonomikos atsigavimą.

Nors dar per anksti vertinti visą jos poveikį, EGADP sudarė sąlygas ES ekonomikai atsigauti. Ryžtingi ir koordinuoti ES lygmens veiksmai pagal NGEU yra aiškus Europos vienybės, padidinusios pasitikėjimą ekonomika ir padėjusios stabilizuoti rinkos lūkesčius, ženklas. Sukūrus EGADP, 2021 m. valstybės narės nepaprastai greitai parengė daugumą pradinių ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planų ir pradėjo juos sparčiai įgyvendinti. 2021 m. trečiąjį ketvirtį ekonominė veikla pasiekė prieš pandemiją buvusį lygį. Užimtumas pasiekė rekordiškai aukštą lygį, o nedarbas 2023 m. gegužės mėn. sumažėjo iki rekordiškai žemo lygio (apie 6 proc.) ir nuo to laiko išliko artimas tam rekordiškai žemam lygiui. Tokie rezultatai išties stebina, atsižvelgiant į tai, kad dėl COVID-19 pandemijos ir energetikos krizės patyrėme net du ekonominius sukrėtimus, paprastai kylančius kartą per kelis dešimtmečius. Išvengta ilgalaikių padarinių ES darbo rinkoms, kurias jie galėjo sukelti. Žinoma, tokie teigiami ekonominiai ir užimtumo rezultatai nėra vien tik EGADP nuopelnas. Svarbų vaidmenį atliko ir kitos ES priemonės, pavyzdžiui, sanglaudos politikos fondai arba Europos laikinos paramos priemonė nedarbo rizikai dėl ekstremaliosios situacijos mažinti (SURE), taip pat valstybių narių bei kitų ES institucijų veiksmai.

Pagal EGADP teikta finansinė parama valstybėms narėms, daugeliui kurių trūko fiskalinio manevravimo galimybių COVID-19 krizės socialiniam ir ekonominiam poveikiui sušvelninti. Pagal EGADP reaguota greitai: 2021 ir 2022 m. pagal EGADP išmokėta 56,5 mlrd. EUR išankstinio finansavimo suma ir dar 10,4 mlrd. EUR išankstinio finansavimo suma išmokėta 2023 m. ir 2024 m. pradžioje, patvirtinus skyrius „REPowerEU“. Taip valstybėms narėms suteikta skubi ir tiesioginė parama, po krizės atlikusi gyvybiškai svarbų stabilizuojantį vaidmenį ir papildžiusi lankstumo priemones ir papildomą finansavimą iš sanglaudos politikos fondų. Dėl šių išmokų sumažėjo neatidėliotini finansavimo poreikiai valstybėse narėse, galėjo būti paremti išankstiniai veiksmai, kuriais siekiama padėti įmonėms ir piliečiams, ir sudarytos sąlygos valstybėms narėms įgyvendinti labai reikalingas neatidėliotinas investicijas, kurių kitu atveju galbūt ir nebūtų buvę. Po istorinio susitarimo išleisti bendras NGEU ir EGADP finansuoti skirtas ES obligacijas ES valstybių vyriausybės obligacijų pajamingumo skirtumas gerokai sumažėjo ir dar labiau padėjo sumažinti fiskalinį spaudimą.

Priešingai nei per ankstesnes krizes, viešosios investicijos po COVID-19 pandemijos ir energetikos krizės ES buvo išlaikytos ir net padidėjo nuo 3,0 proc. 2019 m. iki 3,3 proc. 2023 m. EGADP labai prisidėjo prie šio teigiamo rezultato. Manoma, kad ši vilčių teikianti tendencija tęsis 2024 ir 2025 m., nes numatoma, kad bendras viešųjų investicijų santykis iki 2025 m. padidės iki 3,5 proc. BVP. Komisijos rudens ekonominėje prognozėje[14] nustatyta, kad maždaug pusė numatomo viešųjų investicijų padidėjimo 2019–2025 m. yra susijusi su iš ES biudžeto, visų pirma EGADP, finansuojamomis investicijomis.

[14] 2023 m. rudens ekonominė prognozė. Po nelengvų metų – nedidelis ekonomikos atsigavimas. Europos Komisija (europa.eu).

Komisijos atliktas ekonominis modeliavimas[15] rodo didelį NGEU investicijų makroekonominį poveikį[16]. Modelis leidžia daryti išvadą, kad 2026 m. NGEU[17] ES realųjį BVP gali padidinti iki 1,4 proc., palyginti su scenarijumi be NGEU[18]. Tai panašu į kitų organizacijų įverčius[19]. Taikant modelį taip pat apskaičiuota, kad trumpuoju laikotarpiu dėl NGEU ES užimtumas galėtų padidėti iki 0,8 proc., dėl to vidutinės trukmės laikotarpiu nuolat didėtų realusis darbo užmokestis ir tai atspindėtų galimą produktyvių investicijų našumo padidėjimą[20].

Apskaičiuota, kad tai, jog visos valstybės narės vienu metu įgyvendina EGADP, turės didelį teigiamą šalutinį poveikį, dėl kurio padidės vidutinis BVP, palyginti su scenarijumi, pagal kurį nesiimama bendrų ir koordinuotų veiksmų. Apskaičiuota, kad dėl šio šalutinio poveikio ES sukuriama pridėtinė vertė, sudaranti nuo ketvirtadalio iki trečdalio viso EGADP poveikio. Manoma, kad dėl didėjančios paklausos visoje integruotoje ES ekonomikoje visoms valstybėms narėms bus naudingas didelis tarpvalstybinis šalutinis poveikis, o bendras EGADP teikiamas investicijų postūmis taip pat skatina didėjančią ekonominę konvergenciją ES. Remiantis rezultatais numatoma, kad šalutinis poveikis bus itin naudingas valstybėms narėms, kurių BVP yra mažesnis nei vidutinis, nes juo skatinama aktyvesnė ekonominė veikla ir tarpvalstybinė prekyba.

EGADP buvo sukurta taip, kad parama būtų sutelkta į mažesnes pajamas gaunančias ir labiau pažeidžiamas valstybes nares, kurios nuo pandemijos nukentėjo labiausiai. EGADP paskirstymo schema, pagal kurią nustatoma, kiek lėšų gali gauti kiekviena valstybė narė, buvo pritaikyta atsižvelgiant į išskirtines tuo metu buvusias krizės aplinkybes, taip pat, didelį netikrumą, susijusį su vis dar plintančios pandemijos poveikiu visoje ES. Todėl joje atsižvelgiama tiek į socialines ir ekonomines aplinkybes pandemijos pradžioje, tiek į tai, kaip valstybės narės iki 2022 m. birželio mėn. atsigavo po krizės. Tačiau EGADP paskirstymo schema vis tiek yra tvirtai grindžiama ekonominės sanglaudos principais, nes atspindi BVP vienam gyventojui skirtumus valstybėse narėse. Dėl to EGADP padeda mažinti ekonominius skirtumus ir skatina ekonominį stabilumą ir augimą ten, kur jo labiausiai reikia. Remiantis Komisijos modeliavimu, 2026 m. ekonomikos našumo augimas Graikijoje sieks iki 4,5 proc.,

---

15 QUEST modelis (žr. 2 išnašą).

16 Siekdama įvertinti EGADP makroekonominį poveikį, Europos Komisija parengė stilizuotus NGEU investicijų makroekonominio poveikio *ex ante* vertinimus. Šie modeliavimai yra ne faktinio poveikio *ex post* vertinimas, o *ex ante* modelio prognozė, pagrįsta stilizuotomis prielaidomis. Vis dėlto į čia pateiktus modeliavimus įtraukta naujausia paskolų prašymų, infliacijos ir numatomų išlaidų informacija. Modeliuojant daugiausia dėmesio skiriama investicijoms, nes modeliuoti struktūrinių reformų makroekonominį poveikį yra daug sunkiau. Dėl išsamesnės informacijos visų pirma žr. Pfeiffer P., J. Varga ir J. in't Veld (2023) „Quantifying crossacts of coordinated investment incentives in the EU“, *Macroeconomic Dynamics* (27), p. 1843–1865. Taip pat žr. ECFN diskusijoms skirtą dokumentą (2021 m.): https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/quantifying-spillovers-next-generation-eu-investment_en.

17 QUEST modelio rezultatai buvo apskaičiuoti remiantis NGEU, o ne EGADP investicijomis. Tačiau EGADP grindžiamos investicijos (paskolos ir negrąžintina parama) sudaro apie 90 proc. NGEU investicijų.

18 Žr. Komisijos tarnybų darbinio dokumento dėl laikotarpio vidurio vertinimo II priedą, kuriame išsamiai aptariamos prielaidos ir pavyzdinės specifikacijos.

19 Žr. 2023 m. Tarptautinio valiutos fondo IV straipsnį „Konsultacijos dėl euro zonos“ (p. 44), 2023 m. liepos mėn.

20 Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kadangi modeliavimas daugiausia grindžiamas viešosiomis investicijomis (be kartu vykdomų darbo rinkos reformų), poveikis užimtumui yra gana trumpalaikis, o realiojo darbo užmokesčio padidėjimas atliekant modeliavimą daugiausia atspindi naudą darbo rinkai vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu. Kita vertus, į daugelį ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planų įtrauktos reformos, skirtos darbo rinkoms ir didesniam dalyvavimui, vidutinės trukmės ir ilguoju laikotarpiu gali labai padidinti užimtumą ir padidinti potencialų augimą.

Kroatijoje – daugiau kaip 4 proc., o Ispanijoje ir Bulgarijoje – apie 3,5 proc., palyginti su 1,4 proc. ES poveikio vidurkiu.

2.2. EGADP atlieka svarbų vaidmenį remiant struktūrines reformas ir bendrus ES politikos prioritetus

Vienas ryškiausių EGADP laimėjimų yra įrodytas jos gebėjimas skatinti struktūrinių reformų įgyvendinimą. Nustačius, kad EGADP išmokų išmokėjimas priklauso nuo nuoseklaus investicijų ir reformų įgyvendinimo, sukurtos veiksmingos paskatos įgyvendinti reformas. Tai visų pirma apima reformas, kurias per Europos semestrą ES rekomendavo daugelį metų. Visuose planuose turėjo būti atsižvelgta į visas atitinkamas konkrečioms šalims skirtas rekomendacijas (KŠSR) arba didelę jų dalį. Europos Audito Rūmai patvirtino, kad ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planai padeda įgyvendinti didelę KŠSR dalį[21]. Per dvejus metus iki EGADP priėmimo, dalis 2016–2017 m. KŠSR, kurių atžvilgiu pasiekta bent tam tikra pažanga, padidėjo tik šešiais procentiniais punktais nuo 53 proc. 2018 m. iki 59 proc. 2020 m. Kita vertus, dalis 2019–2020 m. KŠSR, kurių atžvilgiu pasiekta bent tam tikra pažanga, padidėjo 17 procentinių punktų nuo 52 proc. 2021 m. iki beveik 69 proc. 2023 m. Didžiausia pažanga padaryta galimybių gauti finansavimą ir finansinių paslaugų, darbo rinkos veikimo, kovos su pinigų plovimu ir verslo aplinkos srityse. Kadangi valstybės narės ir toliau įgyvendina savo planus, kuriuose atsižvelgiama į visas jų KŠSR arba didelę jų dalį, tikėtina, kad pažanga įgyvendinant KŠSR ateityje gerokai padidės.

EGADP remiamos struktūrinės reformos ir investicijos paskatino pažangą įgyvendinant bendrus politikos prioritetus ir parėmė socialinę ir ekonominę konvergenciją ES. EGADP remiamomis reformomis ir investicijomis visų pirma skatinama žalioji ir skaitmeninė pertvarka, taip pat socialinė ir ekonominė konvergencija ir Europos socialinių teisių ramsčio įgyvendinimas. EGADP taip pat remiamos reformos, kuriomis didinamas institucinis atsparumas, siekiant, pavyzdžiui, gerinti viešojo administravimo institucijų veikimą ir teismų sistemų veiksmingumą. Atitinkamų reformų ir investicijų pavyzdžiai pateikti 4 langelyje. Jos apima energijos vartojimo efektyvumą, skaitmenines viešąsias paslaugas, tvarų transportą, mokslinius tyrimus ir inovacijas, socialinę apsaugą ir galimybes patekti į darbo rinką, lyčių lygybės skatinimą. Žvelgiant į ateitį, pagrindinis ES politikos sistemos tikslas ir toliau bus reformų ir investicijų įgyvendinimas laikantis ES politikos prioritetų, be kita ko, vykdant biudžeto priežiūrą. Peržiūrėdama ES fiskalines taisykles Komisija itin daug dėmesio skyrė reformoms ir investicijoms, kuriomis didinamas fiskalinis tvarumas ir sprendžiami ES prioritetai bei konkrečioms šalims būdingi uždaviniai.

Didelė EGADP ir kitų ES fondų sąveika, visų pirma sanglaudos politikos srityje. Lygiagrečiai įgyvendindamos EGADP ir sanglaudos politikos programas, valstybės narės turėjo priimti strateginius sprendimus dėl to, kokias lėšas naudoti reikalavimus atitinkančioms investicijoms finansuoti. Šie sprendimai priklausė nuo atitinkamų lėšų apimties, tvarkaraščio ir tinkamumo kriterijų. Kelios valstybės narės pasinaudojo galimybe reformas ir investicijas

[21] Specialioji ataskaita 21/2022. Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo priemonė ir nacionaliniai ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planai (europa.eu).

finansuoti tiek EGADP, tiek struktūrinių fondų lėšomis, kad būtų kuo labiau padidintas ES finansavimo poveikis. Pavyzdžiui, Italijos ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo plane numatyta reforma, kuria siekiama padidinti viešųjų investicijų į vandens sektorių veiksmingumą ir kuri turėtų padėti šalinti kliūtis sanglaudos politikos investicijoms į tvarią vandentvarką. Pagal EGADP Slovakija atnaujino savo teisinę sistemą, kad palengvintų naujos atsinaujinančiųjų išteklių energijos prijungimą prie tinklo – tai padės įgyvendinti investicijas pagal sanglaudos politiką, kuriomis siekiama plėtoti pažangiąsias energetikos sistemas, tinklą ir kaupimą. Nors dar per anksti pateikti išsamų jų poveikio vietoje vertinimą, manoma, kad toliau įgyvendinant EGADP ir sanglaudos politiką ši EGADP ir kitų ES fondų sinergija didės. Tam taip pat reikės, kad visi susiję suinteresuotieji subjektai nuolat bendradarbiautų ir koordinuotų veiksmus. Tuo pat metu dėmesys ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planų įgyvendinimui, be kitų veiksnių, prisidėjo prie vėlavimo įgyvendinti struktūrinius fondus

kai kuriose valstybėse narėse, taigi yra galimybių dar labiau išnaudoti EGADP ir kitų ES fondų sinergiją.

4 langelis. EGADP spartina ES politikos prioritetų įgyvendinimą

Kaip plačios aprėpties ir didelį finansinį paketą apimanti priemonė EGADP skiria daug lėšų bendros ES politikos įgyvendinimui paspartinti.

Didinti energijos vartojimo efektyvumą pastatuose *yra vienas iš ES prioritetų, kad būtų pasiekti ES klimato ir aplinkos apsaugos tikslai, kartu mažinant namų ūkių ir įmonių sąskaitas už energiją. Pagal EGADP į energijos vartojimo efektyvumą bus investuota daugiau kaip 102 mlrd. EUR, taip pat bus vykdomos plataus užmojo reformos administracinėms kliūtims šalinti.*

- ***Prancūzija pagal EGADP investuoja 1,9 mlrd. EUR į socialinio būsto energinę renovaciją ir privataus būsto subsidijų schemą „MaPrimeRenov“.*** *Pagal planą bus paremta daugiau kaip 1,5 mln. namų ūkių (iš kurių 750 000 jau gavo subsidiją) jų energinės renovacijos darbams atlikti.* ***Ispanija*** *vidutiniškai per metus* ***renovuos 57 000 būstų, kad būtų padidintas jų energijos vartojimo efektyvumas****. Tai viršija Ispanijos nacionaliniame energetikos ir klimato srities veiksmų plane nustatytą 50 000 būstų per metus pradinį tikslą.*

Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planais bus gerokai paremtas ***viešojo administravimo skaitmeninimas****. Dabartinis ES tikslas, nustatytas Skaitmeninio dešimtmečio politikos programoje ir Skaitmeninės politikos kelrodyje, yra užtikrinti, kad iki 2030 m. visos pagrindinės viešosios paslaugos būtų visiškai prieinamos internetu visiems, įskaitant neįgaliuosius. Pagrindinės viešosios paslaugos turėtų atitikti aukštus saugumo ir privatumo standartus. Pagal EGADP į viešojo administravimo skaitmeninimą investuojama daugiau kaip 48 mlrd. EUR.*

- ***Graikija investuoja 2,8 mlrd. EUR į savo valstybės sektoriaus subjektų skaitmeninę transformaciją.*** *Reformomis ir investicijomis daugiausia dėmesio skiriama archyvų skaitmeninimui ir geresnėms skaitmeninėms paslaugoms, įskaitant modernias IT sistemas ir didesnį sistemų ir duomenų sąveikumą.*

Moksliniai tyrimai ir inovacijos *yra vienos iš galingiausių priemonių Sąjungos ekonomikai ir konkurencingumui pasauliniu mastu skatinti. Siekiant padidinti politikos ir investicijų, kuriomis remiami moksliniai tyrimai ir inovacijos, veiksmingumą, valstybėms narėms buvo reguliariai teikiamos KŠSR. Dėl EGADP daugiau kaip 47 mlrd. EUR investuojama siekiant paspartinti mokslinių tyrimų ir inovacijų sistemos plėtrą ir transformaciją valstybėse narėse bei padidinti paramą pagrindinėms technologijų sritims.*

- ***Čekija skyrė daugiau kaip 195 mln. EUR vertės viešąsias sutartis medicinos mokslų moksliniams tyrimams ir plėtrai vykdyti.*** *Sutartimis siekiama, kad penki konsorciumai (įsteigti tarp universitetų, viešųjų mokslinių tyrimų institucijų ir kitų viešųjų ir privačiųjų subjektų) vykdytų mokslinių tyrimų ir plėtros veiklą prioritetinių medicinos mokslų srityje, be kita ko, infekcinių ligų, vėžio, neuromokslų, metabolinių sutrikimų, širdies ir kraujagyslių ligų mokslinius tyrimus, taip pat mokslinius tyrimus, susijusius su socialiniu ir ekonominiu ligų poveikiu.*

Tvarus judumas *yra vienas iš ES politikos prioritetų, o transporto sektorius seniai yra vienas iš sektorių, kurio priklausomybę nuo iškastinio kuro sunkiausia sumažinti. Dėl EGADP į geležinkelių infrastruktūrą ir tinklus investuojama daugiau kaip 38 mlrd. EUR. Šiomis priemonėmis taip pat gerinamas geležinkelių susisiekimas Europoje plečiant TEN-T tinklą. Daugelis valstybių narių šią plėtrą remia diegdamos Europos geležinkelių eismo valdymo sistemą (ERTMS), kuri padidins saugą ir pagerins traukinių sąveiką Europoje.*

- ***Italija*** *pagal savo ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planą* ***diegia 2 800 km ERTMS*** *, kad pasiektų ERTMS diegimo Europoje plano tikslus.* ***Vokietijoje*** *pagal ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planą remiamas* ***geležinkelių skaitmeninimas, susijęs su vėlesnėmis ERTMS versijomis***.

Socialinė apsauga: *2021 m. kovo mėn. Komisijos paskelbtame Europos socialinių teisių ramsčio veiksmų plane, be kita ko, išdėstyti tolesni socialinės apsaugos sistemų stiprinimo ir modernizavimo veiksmai. Jame nustatytas pagrindinis tikslas sumažinti žmonių, kuriems gresia skurdas ar socialinė atskirtis, skaičių. Dėl EGADP į socialinę apsaugą investuojama daugiau kaip 14,1 mlrd. EUR, papildant pagal kitas ES išlaidų sritis išleistas sumas.*

- ***Kroatija numato reformą ir investicijas, kuriomis siekiama suteikti socialinę mentorystę asmenims, kuriems gresia diskriminacija arba kurie visuomenėje yra marginalizuoti.*** *Šiomis priemonėmis bus sukurta nauja individualizuota mentorystės tarnyba socialinės gerovės centruose. Teikiant šią naują paslaugą daugiausia dėmesio bus skiriama neįgaliųjų, smurto aukų, benamių, migrantų, romų, jaunimo, įkalinimo bausmes atliekančių asmenų ir kitų socialiai pažeidžiamų grupių narių įtraukčiai.*

- ***Lenkija įgyvendins reformą ir investuos, kad pagerintų tėvų, ypač moterų, padėtį darbo rinkoje, didindama galimybes naudotis aukštos kokybės vaikų priežiūros paslaugomis ir jų prieinamumą.*** *Tikimasi, kad reforma bus nustatyta vaikų priežiūros kokybės standartų sistema, įskaitant privalomas švietimo gaires ir jaunesnių nei trejų metų vaikų priežiūros paslaugų standartus, kartu įgyvendinant IT sistemą, skirtą vaikų priežiūros įstaigų finansavimui ir kūrimui valdyti ir naujoms vietoms vaikų priežiūros įstaigose kurti.*

2.3. EGADP skatinamas kompleksiškas politikos formavimas ir didinama nacionalinė atsakomybė, tačiau yra raginimų didinti lankstumą

Laikotarpio vidurio vertinime pabrėžiama, kad tai, jog reformos ir investicijos derinamos pagal vieną priemonę pasitelkiant išsamius nacionalinius vidutinės trukmės planus yra vienas veiksmingiausių EGADP aspektų. EGADP remiamas kompleksiškas ir nuoseklus reformų ir investicijų, kuriomis sprendžiami tiek ES politikos prioritetai, tiek konkrečioms šalims būdingi uždaviniai, rinkinys. Šis požiūris skatina metodinį planavimą kiekvienoje valstybėje narėje ir palengvina veiksmingesnį įgyvendinimą. Nuosekliai derinant reformų ir investicijų seką sudaromos sąlygos, pavyzdžiui, pirmiausia vykdyti reformas ir taip padidinti vėliau atliekamų investicijų poveikį. Be to, lengviau galima išnaudoti reformų ir investicijų sinergiją, kai jų įgyvendinimas koordinuojamas laikantis integruoto metodo.

Pagal EGADP valstybės narės gali rengti reformas ir investicijas atsižvelgdamos į savo prioritetus ir poreikius, užtikrindamos tikslinį konkrečioms šalims skirtą požiūrį ir kartu remdamos bendrą ES politiką. Nors EGADP reglamente nustatyti svarbiausi kriterijai, kuriuos planai turi atitikti, valstybės narės yra atsakingos už savo planų rengimą ir sprendimų dėl siūlytinų reformų ir investicijų priėmimą. Taip sukuriamas tvirtas atsakomybės, įsipareigojimo ir atskaitomybės jausmas, kuris palengvina įgyvendinimą. Tai ypač pasakytina apie reformas, kurioms dažnai reikalingas nacionalinių parlamentų pritarimas. Be to, dėl būtino glaudaus Komisijos, nacionalinių ministerijų ir vykdomųjų institucijų bendradarbiavimo padarytas teigiamas išorinis poveikis politikos planavimui ir pagerintas tarpinstitucinis koordinavimas. ES lygmeniu svarbų vaidmenį stebint EGADP įgyvendinimą atlieka Europos Parlamentas. Tai rodo iki šiol su Europos Parlamentu surengti 14 dialogų ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo klausimais ir 34 darbo grupių posėdžiai. Siekdama dar labiau padidinti EGADP matomumą ir skaidrumą, Komisija paskelbė interaktyvų kiekvienoje valstybėje narėje pagal EGADP remiamų projektų žemėlapį[22].

Vienas pagrindinių veiksnių planuojant ir įgyvendinant ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planą – įtraukti regionų ir vietos valdžios institucijas, socialinius partnerius, pilietinės visuomenės organizacijas ir kitus atitinkamus suinteresuotuosius subjektus. Nors EGADP reglamente reikalaujama, kad valstybės narės, rengdamos savo nacionalinius ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planus, įtrauktų informaciją apie konsultacijas, šių suinteresuotųjų subjektų dalyvavimo lygis ir forma priklauso nuo nacionalinių teisinių sistemų ir įvairiose valstybėse narėse gali labai skirtis. Be nacionalinių valdžios institucijų, kurios pagal dabartinę teisinę sistemą atlieka pagrindinį koordinavimo ir priežiūros vaidmenį, labai svarbų vaidmenį atlieka ir vietos bei regionų valdžios institucijos, taip pat socialiniai partneriai, pilietinės visuomenės organizacijos ir kiti suinteresuotieji subjektai. Vietos ir regionų valdžios institucijos ir atitinkami suinteresuotieji subjektai, įskaitant socialinius partnerius, atkreipė dėmesį į nepakankamą jų dalyvavimą rengiant, įgyvendinant ir stebint į ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planus įtrauktas priemones. Nors tai iš dalies galima paaiškinti būtinybe krizės sąlygomis ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planus parengti greitai, labai svarbu, kad ateityje jie aktyviai dalyvautų tame procese ir tai stiprintų atsakomybę ir įgyvendinimą vietoje. Pavyzdžiui,

[22] https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility_lt#map

socialiniai partneriai turėtų atlikti esminį vaidmenį įgyvendinant darbo rinkos ir socialinės politikos reformas.

Norint užtikrinti, kad ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planai nuolat teiktų pridėtinę vertę ir būtų sklandžiai įgyvendinami, būtina, kad jie būtų rengiami ir įgyvendinami planų pakankamai lanksčiai. Atliekant EGADP laikotarpio vidurio vertinimą, valstybės narės pageidavo didesnio lankstumo įgyvendinant savo planus. Pavyzdžiui, valstybės narės nustatė, kad tarpinių ir siektinų reikšmių apibrėžtis yra pernelyg išsami, o fiksuota kiekvienos dalies tarpinių ir siektinų reikšmių grupių sudėtis yra pernelyg nelanksti, visų pirma tais atvejais, kai nenumatytos aplinkybės daro poveikį iš pradžių planuotam įgyvendinimui. Tai gali lemti įgyvendinimo vėlavimą ir administracinę naštą visoms susijusioms šalims.

Komisija greitai ėmėsi veiksmų atsižvelgdama į rekomendacijas didinti EGADP įgyvendinimo skaidrumą. Atsižvelgdama į Europos Parlamento ir Europos Audito Rūmų pateiktas rekomendacijas, Komisija, padedama valstybių narių, pasinaudojo galimybe 2023 m. atlikti planų peržiūras, kad, kai aktualu ir būtina, paaiškintų tarpinių reikšmių ir siektinų reikšmių apibrėžtį. Siekdama paaiškinti EGADP reglamento taikymą ir geriau informuoti valstybes nares, 2023 m. Komisija taip pat paskelbė[23] tarpinių ir siektinų reikšmių vertinimo, dalinio mokėjimų sustabdymo ir tarpinių bei siektinų reikšmių panaikinimo[24] metodiką. Papildomos gairės buvo palankiai įvertintos, tačiau reikia toliau svarstyti, kas šiuo klausimu galėtų būti dar padaryta.

Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planų peržiūros gali pareikalauti daug išteklių, tačiau tiksliniai pakeitimai buvo atlikti greitai. Apskritai valstybės narės mano, kad peržiūras atlikti sudėtinga, nes jas reikia išsamiai pagrįsti ir jas turi patvirtinti Taryba, o tai daro neigiamą poveikį priemonės lankstumui. Tačiau jei jos yra tikslinės, jas galima įgyvendinti palyginti greitai. Pavyzdžiui, Vokietijos ir Liuksemburgo ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planų peržiūras Komisija įvertino ir Taryba patvirtino per du mėnesius. Šis tikslinis metodas ateityje galėtų būti pakartotas, kad būtų galima greitai reaguoti į naujus įgyvendinimo iššūkius, kartu išsaugant planų užmojus ir toliau laikantis EGADP reglamento reikalavimų.

Turi būti toliau dedamos pastangos gerinti valstybių narių ir vykdomųjų institucijų administracinius gebėjimus. Kai kurios valstybės narės susidūrė su sunkumais mažinant administravimo institucijų darbo krūvio padidėjimą pradėjus įgyvendinti EGADP. Valstybių narių administracinių gebėjimų stiprinimas išlieka esminiu klausimu. Labai svarbu užtikrinti, kad valstybės narės galėtų pasinaudoti EGADP ir kitų ES fondų teikiama ekonomine ir socialine nauda ir prisidėti prie lėšų įsisavinimo didinimo. Valstybės narės paprašė paramos (ir ją gavo) pagal techninės paramos priemonę (TPP) tiek savo ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planams, tiek skyriams „REPowerEU“ rengti ir įgyvendinti. Daugiau kaip 400 pagal TPP patvirtintų projektų yra susiję su valstybių narių ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planų rengimu arba įgyvendinimu. Komisija toliau teiks paramą valstybėms narėms ir jas konsultuos, kad būtų sprendžiamos su administraciniais gebėjimais susijusios problemos ir naikinamos kliūtys investuoti. Komisija paragino valstybes nares prireikus į savo ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planus įtraukti papildomas paramos priemones, kuriomis siekiama palengvinti kasdienį priemonės valdymą (pvz.,

[23] Komunikatas „Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo priemonės įgyvendinimas“. Europos Komisija (europa.eu).

[24] COM_2023_545_2_annex2_EN.pdf (europa.eu)

laikinieji darbuotojai, mokymas, naujos IT sistemos) ir padidinti viešojo administravimo institucijų veiksmingumą (pvz., viešųjų pirkimų reforma Slovakijoje ir leidimų išdavimo procedūros Lenkijoje; administravimo ir procesų skaitmeninimas Ispanijoje).

2.4. EGADP yra pirmoji svarbi ES lygmens veiklos rezultatais grindžiama priemonė

EGADP mastas ir užmojai neturi precedento; pagal ją lėšos išmokamos remiantis konkrečiais pasiekimais, todėl tai yra pirmoji didelio masto veiklos rezultatais grindžiama ES lygmens priemonė. Užuot atsižvelgus į išlaidas, patirtas įgyvendinant projektus, kaip yra išlaidomis grindžiamų priemonių atveju, lėšos išmokamos pasiekus tarpines ir siektinas reikšmes, kurios yra konkretūs etapai valstybėms narėms įgyvendinant reformas ar investicijas, laikantis veiklos rezultatais grindžiamo požiūrio.

Šis veiklos rezultatais grindžiamas metodas yra labai svarbus EGADP veiksmingumui ir užtikrina apčiuopiamų rezultatų įgyvendinimą vietoje. Platus tarpinių ir siektinų reikšmių diapazonas sudaro sąlygas veiksmingai stebėti ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planų įgyvendinimą, nes pagal jas stebimas visas EGADP remiamų priemonių įgyvendinimo ciklas[25]. Taikant šį metodą taip pat sudaromos sąlygos išmokėti lėšas pasiekus tarpinius reformų ir investicijų etapus, atlyginant už pažangą, padarytą siekiant rezultatų, ir už faktinius veiklos rezultatus vietoje. Atitinkamai laikotarpio vidurio vertinime pabrėžiama, kad, kadangi pagal EGADP atlyginama už viso proceso metu daromą pažangą, išmokos išmokamos greičiau, palyginti su kitomis ES priemonėmis. Labai svarbu tai, kad šis metodas taip pat suteikia veiksmingų paskatų valstybėms narėms įgyvendinti reformas, kurios nebūtinai susijusios su (finansinėmis) išlaidomis.

Veiklos rezultatais grindžiamas finansavimas didina ES išlaidų nuoseklumą ir nuspėjamumą. Dėl rezultatais grindžiamo EGADP pobūdžio susiformavo kompleksiškesnis požiūris į viešąsias išlaidas tiek nacionaliniu, tiek ES lygmenimis. Kai finansinė parama tiesiogiai teikiama pasiekus tarpines ir siektinas reikšmes, atsiranda įsipareigojimas ir paskatos faktiškai įgyvendinti sutartas priemones. Be to, ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planai gali būti laikomi valstybių narių ir ES sutartiniais susitarimais, pagal kuriuos abi šalys savanoriškai bendradarbiauja remdamosi aiškiais įsipareigojimais. Atlikdami EGADP laikotarpio vidurio vertinimą suinteresuotieji subjektai pažymėjo, kad veiklos rezultatais grindžiamas požiūris padidino nuspėjamumą ir atskaitomybę. Konkretūs siektini rezultatai yra aiškiai iš anksto nustatyti (Tarybos įgyvendinimo sprendimuose), taip didinant valstybių narių gebėjimą planuoti iš anksto. Taikant šį metodą reikia tinkamai apibrėžti tarpines reikšmes ir siektinas reikšmes, kad būtų išvengta neaiškumų, susijusių su įgyvendinimo procesu ir sutartomis priemonėmis. Apskritai šie ypatumai rodo politikos planavimo ir įgyvendinimo, taip pat apskritai ES išlaidų pokyčius: dėmesys nuo patirtų išlaidų perkeliamas į faktinius rezultatus ir sutartų priemonių įgyvendinimą.

2.5. EGADP ataskaitų teikimo ir kontrolės sistema ir toliau turės būti remiama ir koreguojama

[25] Be to, į EGADP reglamentą įtraukta bendrų rodiklių sąvoka; bendri rodikliai papildo tarpines reikšmes bei siektinas reikšmes ir jų paskirtis – suteikti informacijos apie bendrus Priemonės veiklos rezultatus ir pažangą, padarytą siekiant jos tikslų. Laikotarpio vidurio vertinime išryškėjo EGADP bendrų rodiklių, į kuriuos turėtų būti atsižvelgta svarstant būsimas veiklos rezultatais grindžiamas priemones, rengimo trūkumai.

Nepaisant teigiamų veiklos rezultatais grindžiamo požiūrio bruožų, dėl EGADP valstybių narių administracijos patyrė tam tikrų pradinių išlaidų, taip pat yra tolesnio administracinio supaprastinimo galimybių. Kalbant apie priemonės struktūrą, reikalavimai apsaugoti Sąjungos finansinius interesus lėmė panašią administracinio darbo apimtį kaip ir kitų išlaidomis grindžiamų ES fondų atveju. Taip yra dėl to, kad be įrodymų, reikalingų norint įrodyti tarpinių reikšmių ir siektinų reikšmių pasiekimą, valstybės narės turi rinkti įvairių rūšių duomenis audito ir kontrolės tikslais. Dėl EGADP, kaip naujos priemonės, atsirado pradinių išlaidų nacionalinėms administracijoms, o valstybių narių valdžios institucijos visais lygmenimis nustatė, kad audito ir kontrolės procedūros yra pernelyg sudėtingos. Be to, valstybės narės skundėsi dėl sutampančių nacionalinių institucijų, Komisijos ir Europos Audito Rūmų auditų. Tokį požiūrį galėjo dar labiau sustiprinti tai, kad EGADP įgyvendinama kartu su sanglaudos politikos fondais, kurie vadovaujasi skirtingomis taisyklėmis ir daugiausia priklauso nuo išlaidomis grindžiamos kontrolės. Sudėtinga audito ir kontrolės sistema neigiamai paveikė EGADP įgyvendinimo spartą. Šiuo atžvilgiu vienu iš Komisijos prioritetų išlieka galimų supaprastinimo sričių nustatymas, be kita ko, apsvarstant labai išsamų darbą, atliktą prieš suteikiant leidimą išmokėti išmokas, siekiant patikrinti, ar tarpinės ir siektinos reikšmės yra tinkamai pasiektos. Tačiau tai turi derėti su būtinybe tinkamai valdyti ES lėšas, kad būtų apsaugoti Sąjungos finansiniai interesai ir užtikrintas lėšų panaudojimo skaidrumas, visų pirma atsižvelgiant į priemonės dydį ir požiūrio naujoviškumą.

3. Pagal EGADP toliau bus siekiama rezultatų antroje jos gyvavimo ciklo pusėje

EGADP veiksmingai reaguota į precedento neturintį COVID-19 pandemijos ekonominį ir socialinį poveikį. Tai buvo labai svarbu siekiant apsaugoti bendrąją rinką, išvengti ekonominių skirtumų ES didėjimo, paspartinti žaliąją ir skaitmeninę pertvarką ir padėti valstybėms narėms pertvarkyti savo ekonomiką, kad ji būtų pritaikyta prie ateities poreikių. EGADP labai prisidėjo prie viešųjų investicijų lygio pandemijos metu ir po jos padidėjimo ir ją sukūrus iš esmės pasikeitė ES gebėjimas reaguoti į ekonomikos krizes. EGADP taip pat padeda stiprinti ilgalaikį Europos konkurencingumą ir strateginį savarankiškumą.

Dėl EGADP susiformavo kompleksiškesnis požiūris į ES išlaidas. Lėšos pagal EGADP išmokamos remiantis padaryta pažanga ir rezultatais, o ne patirtomis išlaidomis, o tai valstybėms narėms ir Komisijai užtikrina nuspėjamumą ir atskaitomybę. Per laikotarpio vidurio vertinimą surengtos konsultacijos rodo, kad iš esmės pritariama ES lygmens veiklos rezultatais grindžiamoms priemonėms. Šis požiūris į ES išlaidas jau paskatino sukurti svarbias naujas programas, pavyzdžiui, Socialinį klimato fondą ir Ukrainos priemonę. Šiuo požiūriu rezultatais grindžiamas EGADP pobūdis bus atskaitos taškas diskusijose dėl ES išlaidų priemonių kitoje daugiametėje finansinėje programoje, ir šis laikotarpio vidurio vertinimas teikia tinkamą pagrindą atsižvelgti į įgytą patirtį.

Spartus programos įgyvendinimas ir greitas lėšų pagal EGADP išmokėjimas rodo jos gebėjimą remti valstybes nares krizės metu, o stipri paskata įgyvendinti reformas padeda mūsų ekonomikai ir visuomenei geriau pasirengti ateičiai. EGADP yra viena iš pagrindinių priemonių, padedanti patenkinti ilgalaikius reformų poreikius daugelyje valstybių narių, o kompleksiniu reformų ir investicijų derinimu vienoje bendroje priemonėje sudaromos sąlygos geresniam planavimui, sinergijai ir nuoseklesniems ES ir nacionalinius prioritetus atitinkantiems veiksmams.

EGADP perkopus į antrąją gyvavimo ciklo pusę jos įgyvendinimas turėtų būti paspartintas. Norint iki 2026 m. įgyvendinti plataus užmojo reformas ir investicijas reikės didelių visų valstybių narių ir Komisijos pastangų ir nuolatinio įsitraukimo. Komisija toliau svarstys būdus, kaip dar padėti valstybėms narėms įgyvendinti jų planus, ir sieks didinti ES finansavimo priemonių ir šių priemonių bei nacionalinių biudžetų papildomumą. Nors keisti teisės aktus šiuo etapu neatrodo tinkama, bus svarstoma galimybė imtis tolesnių veiksmų pagal EGADP reglamentą siekiant palengvinti įgyvendinimą.

Nustatyti visi elementai siekiant užtikrinti, kad ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo planai padėtų užtikrinti ES ekonomikos atsigavimą ir modernizavimą. Daugeliu atvejų į kiekvieną planą įtrauktos reformos ir investicijos jau duoda realių ir ilgalaikių pokyčių vietoje. Planų peržiūra padėjo pagrindą jų įgyvendinimo spartinimui. Tokiu būdu EGADP reformų ir investicijų darbotvarkė padeda kurti modernesnę, klestinčią, įtraukią, neutralaus poveikio klimatui ir tvarią ES, atsparią ir geriau pasirengusią būsimoms galimybėms ir iššūkiams. Šių tikslų reikia siekti kartu, glaudžiai bendradarbiaujant visoms ES institucijoms, valstybėms narėms, pilietinei visuomenei, darbuotojams ir įmonėms.